VARLAM ȘALAMOV

Povestiri din Kolîma

Un maestru al lopeţii • Schiţe despre lumea crimei

●●

Traducere din limba rusă și note
de Ana-Maria Brezuleanu și Magda Achim

POLIROM
2022

Cuprins

Un maestru al lopeții

Criza 7
Discurs funebru 9
Cum a început totul 26
Scrisul de mînă 39
Rața 45
Businessmanul 48
Caligula 52
Un maestru al lopeții 54
RUR 68
Bogdanov 76
Inginerul Kiseliov 82
Iubirea căpitanului Tolly 93
Crucea 104
Cursurile 112
Primul cekist 165
Weismannistul 177
Spre spital 186
Iunie 193
Mai 202
La baie 210
Izvorul de Diamant 216
Procurorul verde 225
Primul dinte 280
Ecou în munți 288
Zissi Berdî 300
Protezele 305

Alergînd după fumul locomotivei 309
Trenul 322

Schițe despre lumea crimei

Despre o greșeală a literaturii 337
Sînge de borfaș 343
Femeia în lumea blatarilor 381
Rația de închisoare..... 397
Războiul javrelor..... 402
Apollo printre blatari 428
Serghei Esenin și lumea hoților 441
Cum se stampează romanțuri 448

Inginerul Kiseliov

N-am înțeles ce era în sufletul inginerului Kiseliov. Un inginer tînăr de treizeci de ani, un om energic care abia absolvise Institutul și venise în Nordul îndepărtat să-și îndeplinească practica obligatorie de trei ani. Unul dintre puținii șefi care citise Pușkin, Lermontov, Nekrasov – mărturie stătea fișa lui de bibliotecă. Și lucrul cel mai important – nu era membru de partid, prin urmare nu venise în Nordul îndepărtat ca să controleze ceva, supunîndu-se unor ordine superioare. Deși nu mai întîlnise deținuți în viața lui, Kiseliov întrecea toți călăii în bestialitatea de care dădea dovadă.

Snopind personal în bătăi deținuții, Kiseliov dădea un exemplu șefilor săi de echipă, brigadierilor, soldaților din escortă. Nu se potolea nici după terminarea orelor de muncă: mergea din baracă în baracă în căutarea unui om pe care să-l poată jigni, lovi sau bate din răsputeri, fără să fie tras la răspundere. Iar asemenea oameni erau două sute, toți cei din subordinea lui. Pofta întunecată și sadică de a ucide, ascunsă în sufletul lui, își găsea o poartă de ieșire, evolua și se amplifica în mediul despotic și arbitrar al Nordului îndepărtat. Și nu voia doar să pună la pămînt pe cineva: în Kolîma, în rîndul șefilor mari și mici erau mulți amatori de așa ceva, oameni cu mîncărime în palme care, vrînd să-și ușureze sufletul, uitau într-o clipă dintele spart sau fața însîngerată a deținutului care ținea minte tot restul vieții lovitura atît de repede uitată de superiorul lui. Nu voia doar să lovească pe cineva, ci să-l pună la pămînt și să-l calce în picioare, să strivească omul pe jumătate mort cu placheurile cizmelor sale kiselioviene.

Cine e astăzi sub cizmele lui Kiseliov, cine e trîntit în zăpadă? Zelfugarov. Acesta fusese vecinul meu pe patul de sus în compartimentul trenului

care ne ducea direct în iad. Un băiețandru de optsprezece ani, cu o constituție slabă, cu mușchii vlăguiți înainte de vreme. Fața lui Zelfugarov e plină de sînge și îmi recunosc vecinul doar după sprîncenele negre și stufoase: Zelfugarov e turc, falsificator de bani. Condamnat conform articolului 59, punctul 12, falsificatorul era în viață, deși nici un procuror, nici un anchetator n-ar crede lucrul acesta, întrucît Statul avea un singur răspuns la falsificarea banilor: moartea. Dar cînd s-a judecat procesul, Zelfugarov n-avea decît șaisprezece ani.

— Fabricam niște bani grozavi, nu-i puteai deosebi de cei adevărați, îmi șoptise odată Zelfugarov, tulburat de amintiri.

Ne aflam în baracă – un cort încălzit, unde pe partea interioară a pînzei de cort se aplicase o carcasă de placaj: mai erau și asemenea invenții. Mama și tatăl lui Zelfugarov și doi unchi fuseseră executați prin împușcare, dar băiatul rămăsese în viață. Va muri însă curînd, o garantează cizmele și pumnii inginerului Kiseliov.

Mă aplec spre Zelfugarov, care își scuipă în zăpadă dinții sparți. Fața i se umflă văzînd cu ochii.

— Pleacă, du-te de aici, o să te vadă Kiseliov și-o să se înfurie, mă înghiontește în spate Vronski, un inginer minier din Tula, originar din Tver, ultimul exemplar al procesului de la Șahtî[1]. Un turnător și un ticălos.

Urcăm pe treptele înguste, tăiate în munte, spre locul de muncă. Acestea sînt „tăieturile" minei, o galerie săpată în pantă, de unde s-a scos nu puțină piatră cu ajutorul corzilor. De aici șinele se pierd undeva departe, în interior, unde se forează, se taie și se scoate minereu din munte.

Și Vronski, și Savcenko, poștaș din Harbin, și Kriukov, mecanic de locomotivă, și eu sîntem prea

1. În 1928, în raionul Șahtî din Donbas au fost acuzați numeroși specialiști în domeniul extracției de cărbune.

slăbiți ca să fim mineri, adică să ni se facă cinstea de a fi lăsați la tîrnăcop și lopată și de a primi rația „sporită" care, din cîte am aflat, se deosebește de rația noastră „de producție" printr-o cantitate suplimentară de cașă. Știu bine ce înseamnă scara alimentației în lagăr, ce conținut amenințător ascund aceste rații de stimulare, și nu mă plîng. Ceilalți – novicii – dezbat cu înflăcărare problema esențială: ce categorie de hrană vor primi în decada următoare? (Rațiile și bonurile de masă se schimbă o dată la zece zile.) Ce categorie? Pentru o rație sporită sîntem prea slăbănogi, mușchii noștri de la mîini și de la picioare s-au transformat de mult în funii, în sfori. Dar mai avem mușchi pe spate, pe piept, mai avem încă piele și oase, așa că ne facem bătături pe piept, îndeplinind dorința inginerului Kiseliov. Toți patru avem bătături pe piept și petice albe pe pufoaicele murdare și zdrențuite, plasate în dreptul toracelui, de parcă am avea toți una și aceeași uniformă de deținut.

În galerie sînt puse șine, vagonetul e coborît pe șine cu ajutorul unei corzi, o frînghie de cînepă. Jos e încărcat și noi îl tragem în sus. Nu-l putem tîrî, firește, cu mîinile, chiar dacă am trage toți patru împreună, cum trag caii troicile din Moscova. În lagăr fiecare trage cu jumătate din forța lui sau, dimpotrivă, cît un om și jumătate. Nu se pricep să tragă toți ca unul. Dar aveam un mecanism, același mecanism folosit în Egiptul antic care făcuse posibilă construcția piramidelor. Piramide, nu o mină oarecare, o minișoară. Mecanismul acesta era cabestanul cu cai. Numai că aici, în loc de cai, înhămau oameni, adică pe noi. Fiecare dintre noi se proptea cu pieptul în bușteanul lui, se apăsa pe el și vagonetul o pornea încetișor în exterior, apoi, după ce părăseam cabestanul, împingeam vagonetul pînă la haldă, îl descărcam, îl tîram înapoi, îl așezam pe șine și-i dădeam drumul în gîtlejul negru al galeriei.

Bătături sîngerînde pe pieptul fiecăruia, petice pe pieptul fiecăruia – urmele bușteanului de la cabestanul cu cai, de la cabestanul egiptean.

Inginerul Kiseliov ne așteaptă cu mîinile în șolduri. Ne urmărește cum ne ocupăm locurile în acest atelaj. Își termină țigara și, după ce strivește bine chiștocul pe pietre cu cizmele, pleacă. Deși știm că Kiseliov și-a strivit intenționat chiștocul, l-a mărunțit bine ca nouă să nu ne rămînă nici urmă de tutun, pentru că observase ochii noștri lacomi și înflăcărați, nările de deținut care adulmecaseră de la distanță fumul țigării kisielioviene, totuși nu ne putem stăpîni și ne repezim toți patru la țigara distrusă, făcută ferfeniță, încercînd să recuperăm cel puțin un căpețel, o fărîmă, dar, firește, nu reușim să adunăm nici măcar o frîntură sau un firicel de tutun. Toți avem lacrimi în ochi cînd ne întoarcem la locurile noastre, la buștenii tociți ai cabestanului cu cai, la morișca antică.

Acest Kiseliov, Pavel Dmitrievici Kiseliov, a reînviat în Arkagala carcera de gheață din timpul anului 1938, o carceră tăiată în stîncă, în înghețul veșnic, o adevărată carceră de gheață. Vara, oamenii erau dezbrăcați pînă la lenjeria de corp, conform regulamentului de vară al Gulagului, și închiși în această carceră, desculți, fără căciuli și fără mănuși. Iarna îi închideau îmbrăcați, conform regulamentului de iarnă. Mulți dintre deținuții care au petrecut fie și o singură noapte în carcera aceasta și-au luat adio pentru totdeauna de la sănătatea lor.

Se vorbea mult despre Kiseliov în bараci și în corturi. Multora care nu trecuseră prin școala lui 1938 li se părea că bătăile mortale, practicate metodic zi de zi, erau prea cumplite, de neîndurat.

Pe toți îi uluia, sau îi mira, sau poate doar îi afecta participarea personală a șefului sectorului la aceste execuții cotidiene. Deținuții le iertau ușor soldaților din escortă și gardienilor loviturile

și ghionții, le iertau și brigadierilor, dar le era rușine pentru șeful sectorului, inginerul fără de partid. Faptele lui Kiseliov trezeau chiar și indignarea acelora ale căror sentimente erau tocite de numeroșii ani de detenție, oameni care văzuseră de toate și care învățaseră marea indiferență pe care lagărul o educă în cei care ajung acolo.

Este îngrozitor să vezi un lagăr și nici un om pe lume n-ar trebui să-l cunoască. Experiența lagărului este total negativă, pînă în ultima clipă. Omul devine tot mai rău. Nici nu s-ar putea altfel. În lagăr se petrec multe lucruri pe care nici un om n-ar trebui să le vadă. Dar nu să vezi mocirla vieții este cel mai teribil fapt. Teribil este să constați că omul începe să simtă această mocirlă pătrunzînd în propria lui viață pentru totdeauna, că reperele lui morale sînt împrumutate din experiența lagărului, că morala lumii blatarilor este aplicată în viața din libertate. Că rațiunea nu numai că este folosită să justifice aceste convingeri deprinse în lagăr, ci chiar ajunge să se pună în slujba lor. Cunosc mulți intelectuali – și nu doar intelectuali – care din preceptele morale ale infractorilor și-au făcut propria morală secretă în viața lor de oameni liberi. În lupta acestor oameni cu lagărul, a ieșit victorios lagărul. Așa se explică asimilarea preceptului că „e mai bine să furi decît să ceri", această falsă diferențiere, specifică blatarului, dintre rația personală și cea de Stat, atitudinea prea superficială față de tot ce ține de bunurile publice. Exemple ale degradării sînt multe. Granițele morale, limitele, sînt foarte importante pentru un deținut. Aceasta este problema esențială a vieții lui: dacă a rămas sau nu om.

Diferența este greu de sesizat și nu trebuie să te jeneze amintirea că ai fost un mierlitor, un fitil, că ai alergat ca „o tîrfă cu gamela" și că ai cotrobăit în gropile cu gunoaie, ci să te rușinezi că ți-ai însușit morala blatarilor, deși acest lucru ți-a dat posibilitatea să supraviețuiești ca infractorii, să

te dai drept *bîtovik* și să te comporți ca atare, astfel încît să nu afle – Doamne ferește! – nici șeful, nici tovarășii de lagăr că ești condamnat potrivit articolului 58 sau 162, sau potrivit oricărui alt articol care sancționează deturnarea de fonduri sau neglijența în serviciu. Într-un cuvînt, intelectualul vrea să fie o Zoia Kosmodemianskaia[1] a lagărului: cu blatarii să fie blatar, cu criminalii să fie criminal. El fură, bea și chiar se bucură cînd primește o sentință ca deținut de drept comun: în sfîrșit, scapă de stigmatul blestemat de „politic". De altfel, nu fusese niciodată „politic". În lagăr n-au existat „politici". Erau dușmani inventați, imaginari, cu care Statul se răfuia ca și cum ar fi fost dușmani autentici: îi împușca, îi ucidea, îi înfometa pînă la epuizare totală. Coasa morții lui Stalin îi secera pe toți fără să-i deosebească, aliniindu-i după ordine de repartiție, după liste, în funcție de îndeplinirea planului. Printre cei care piereau în lagăr era același procent de nemernici și lași ca și în lumea liberă. Toți erau oameni luați la întîmplare – indiferenți, lași, filistini, ba chiar și călăi –, și tot la întîmplare erau transformați în victime.

Lagărul a fost marea încercare a forțelor morale ale omului, a eticii elementare, și 99% dintre oameni n-au rezistat. Iar cei care au rezistat au murit împreună cu cei care n-au rezistat, străduindu-se să fie mai buni și mai tari decît ceilalți – doar pentru ei înșiși...

Era toamnă tîrzie, viscolea puternic. O rață tînără, care întîrziase să-și ia zborul, nu se mai putea lupta cu zăpada, era prea slăbită. Pe șantier aprinseseră „jupiterul", și rața, amăgită de lumina lui rece, se repezi spre proiector ca spre soare, spre căldură, bătînd din aripile îngreunate și ude.

1. Zoia Kosmodemianskaia (1923-1941), erou al Uniunii Sovietice (post-mortem). Într-o acțiune a partizanilor din timpul Războiului de Apărare al Patriei, în 1941, a fost capturată de naziști, torturată și spînzurată.